

Kővári László alezredes:

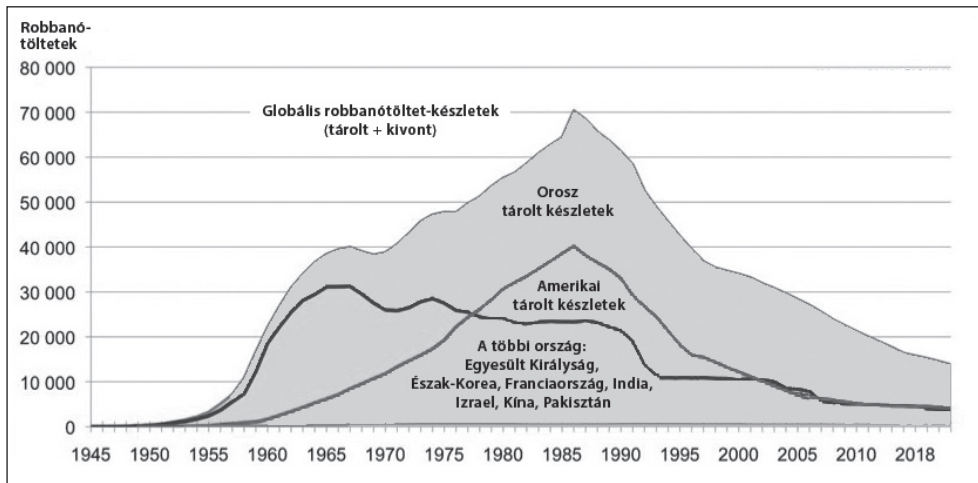
AZ AMERIKAI–OROSZ FEGYVERZETKORLÁTOZÁSI, ILLETVE -CSÖKKENTÉSI MEGÁLLAPODÁSOK HELYZETE ÉS PERSPEKTÍVÁJA

ÖSSZEFOGLALÓ: 2019-ben mérföldkőhöz érkezik a világ biztonsága. Az év közepére az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország hivatalosan is felmondja a közepes és rövidebb hatótávolságú nukleáris eszközök teljes kivonásáról és megsemmisítéséről szóló INF-egyezményt. A hidegháborúban szemben álló két hatalmi központ között már csak egy, a 2010-ben megkötött ÚJ START, avagy START–III egyezmény marad hatályban. Jelen tanulmányban a szerző kísérletet tesz felvázolni az amerikai és a szovjet, majd orosz fél közötti fegyverzetkorlátozási, illetve -csökkentési tárgyalásokat és egyezményeket, majd felmérni az előttünk álló új fegyverkezési spirál terepeit és következményeit.

KULCSSZAVAK: SALT, START, INF, korlátozás, csökkentés

A második világháború után több mint négy évtizeden át, a hidegháború 1989-re tehető lezárásáig a bipoláris szembenállás legfenyegetőbb kísérőjelensége az amerikai–szovjet fegyverkezési verseny volt, amelyet találóan „fegyverkezési hajszának” tituláltak. Mindkét szuperhatalom olyan nukleáris hadászati potenciált halmozott fel, amellyel egy átfogó konfliktusban többszörösen képessé váltak egymás – illetve az egész emberi civilizáció – elpusztítására.

A nukleáris arzenál két összetevője a hordozó- (vagy célba juttató) eszköz és a nukleáris töltet. A következő ábra a globálisan felhalmozott nukleáris töltetkészleteket mutatja be:

1. ábra A világ nukleáris robbanótöltet-készletei 1945–2018 között

Forrás: Hans M. Kristensen – Robert S. Norris: *Status of World Nuclear Forces*. Federation of American Scientists, november, 2018. <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/> (Letöltés időpontja: 2018. 11. 25.)

Az amerikai nukleáris robbanótöltetek száma az 1960-as évek közepére érte el a csúcsertékét, de az orosz atomtöltetek számának rohamos emelkedése ezt követően is folytatódott. A hordozóeszközök sajátosságainak (sebesség, találati pontosság stb.) elemzése idővel elvezetett a felismeréshez: a két szemben álló fél már nemcsak elsődleges, de másodlagos, azaz nukleáris válaszcspás végrehajtására is képessé vált. A nagyszámú hordozóeszköz és atomtöltet olyan helyzetbe lavírozta, olyan mértékű csapásmérésre tette alkalmassá a két szuperhatalmat, hogy hadászati támadó potenciáljuk, illetve rakétavédelmi rendszereik hatékonysága ellenére sem tudták volna elpusztítani a szemben álló fél eszközeit sem indítás előtt, sem röppályájuk során. Az 1962-es kubai válság idején vált világossá, hogy a két fél elérte a kölcsönösen biztosított megsemmisítés, azaz a MAD (Mutual Assured Destruction) fázisát, ami eleve értelmetlenné tette egy nukleáris eszközökkel megvívott konfliktus kezdeményezését.¹

A korlátozott nukleáris konfliktus lehetősége ugyan továbbra is fennmaradt a politikai kommunikációban, de a tömegpusztító fegyverek – és elsősorban a nukleáris eszközök – fogalmának definíciója egyértelműen rögzíti, hogy hatásuk időben és térben behatárolhatóan. Az atomfelhő terjedésének iránya változik az időjárási körülményeknek köszönhetően, kiszámíthatatlan a nukleáris csapadék kiválásának helye és intenzitása, ahogy az az 1986-os csernobili atomerőmű-katasztrófa esetében is történt.²

Az 1960-as évek közepére az amerikai és a szovjet politikai vezetés is belátta, hogy a globális nukleáris konfliktus veszélyének csökkentése érdekében olyan egyezségekre kell jutniuk, amely keretek közé tereli kettejük vetélkedését, hozzávetőleges egyensúlyban tartva képességeiket. A felhalmozott nukleáris eszközöket elégséges olyan mennyiségi szinten maximalizálni, amellyel elrettentik egymást egy atomcsapás kezdeményezésétől.

A két szuperhatalom közvetlen tárgyalásait azonban megelőzte az ENSZ égisze alatt 1968. július 1-jén aláírt, ún. „atomsorompó-egyezmény”.³ Az akkori öt atomhatalom (az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, a Kínai Népköztársaság, az Egyesült Királyság és a Szovjetunió) rögzítette, hogy nem segítenek hozzá további államokat nukleáris fegyver előállításához, de a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség⁴ felügyelete mellett bármely más állam hozzájuthat békés célra felhasználható nukleáris technológiákhoz.

A rakétafegyvereket, így a ballisztikus rakétákat hatótávolságuk szerint osztályozzák, amelyet a következő oldalon szereplő 2. ábra szemléltet.

Az akkori szocialista országokban (a Varsói Szerződésben) kis különbséggel ugyanezek a kategóriák, illetve meghatározások léteztek: 1000 km-ig kis hatótávolságú, 1000–5500 km között közepes hatótávolságú, 5500 km felett pedig interkontinentális rakétákról beszélünk, utóbbiak közismert jelölése az ICBM.⁵ A kis hatótávolságú rakétákat tovább lehetett osztályozni: harcászati, hadműveleti-harcászati, sőt „magnövelt hatótávolságú hadműveleti-harcászati” rakétákra.

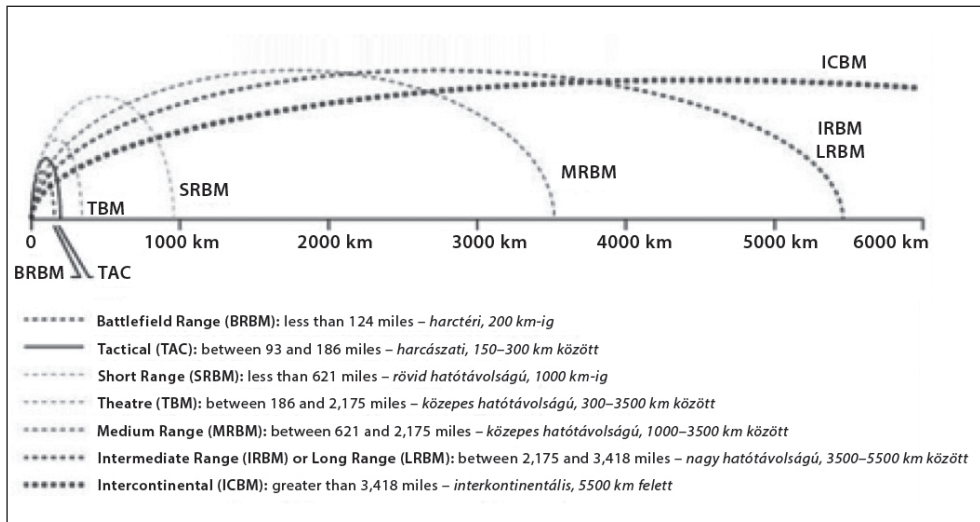
¹ Adeyinka Makinde: „Mutually Assured Destruction” (MAD): The Nuclear Debate America Should be Having. Global Research, 10. 10. 2016. <https://www.globalresearch.ca/mutually-assured-destructionmad-the-nuclear-debate-america-should-be-having/5550384> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

² Chernobyl Accident (Updated April 2018). World Nuclear Association, 2018. <http://www.world-nuclear.org/information-library/safety-and-security/safety-of-plants/chernobyl-accident.aspx> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

³ Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT). Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. UNODA. <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

⁴ International Atomic Energy Agency (IAEA). <https://www.iaea.org/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

⁵ Intercontinental Ballistic Missile.

2. ábra A föld-föld rakéták típusai

Forrás: www.space.com

A harcászati rakéták nyugati (ábra szerinti) osztályozása alapján nagyjából 300 km, a rövid hatótávolságúak 1000 km, a közepes hatótávolságúak 1000–3500 km, míg a nagy hatótávolságúak 3500–5500 km között képesek csapásmérésre. Az 5500 km-nél nagyobb hatótávolságú csapásmérő rakétaeszközöket az interkontinentális kategóriába sorolják. Utóbbiak a hadászati bombázókkal és az atomfegyver hordozására alkalmas tengeralattjárókkal együtt képezik az úgynevezett „hadászati triadot”, amellyel a szovjet–amerikai fegyverzetcsökkentési és leszerelési tárgyalások egy csomagban foglalkoztak, mint a „kölcsonösen biztosított megsemmisítés” eszközeivel. A rövid és közepes hatótávolságú, úgynevezett „hadszíntéri eszközökkel” (az ábra ezt 300–3500 km-es gyűjtőkategóriába sorolja), illetve az ennél valamivel nagyobb hatótávolságú, de az eurázsiai és az amerikai kontinensek közötti távolságot leküzdeni nem képes rakétaeszközökkel kapcsolatos megállapodásokra csak a „kis hidegháború”⁶ után, a hidegháború lezárási időszakában került sor.

1969 novembere és 1972 májusa között folytak a tárgyalások a szovjet és az amerikai szakértők között egy kétoldalú nukleáris egyezményről, váltott helyszíneken (Bécs, Helsinki). A szerződést⁷ végül 1972. május 26-án Moszkvában írta alá Richard Nixon amerikai elnök és Leonid Brezsnyev, a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára.

A SALT-I⁸ nevet kapott megállapodás egyszerre két területen is eredményt hozott. A rakétavédelmi szerződés⁹ minimális mennyiségű, 200-200 (később 100-100 darabra

⁶ Kis hidegháború alatt az 1979–1985 közötti időszakot értik, amely a Szovjetunió afganisztáni intervenciójától Mihail Gorbacsov pártfőtitkárságáig tartott. Az amerikai fél ekkor a Szovjetunió gazdasági kifárasztására törekedett, amelyet a költséges csillagháborús tervek révén gyakorlatilag el is ért.

⁷ Strategic Arms Limitation Treaty I. Atomic Archive. <http://www.atomicarchive.com/Treaties/Treaty8.shtml> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

⁸ Strategic Arms Limitation Talks. NTI. <http://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/strategic-arms-limitation-talks-salt-i-salt-ii/appendix-salt-i-text/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

⁹ Anti-Ballistic Missile (ABM).

redukált) rakétaelhárító egységet engedélyezett a két félnek, és egyértelműen kizárta (tiltotta) az ország egész területét védelmezni képes, átfogó rakétaelhárító rendszer kiépítését.

A másik, ún. „Ideiglenes Megállapodás” néven jelölt egyezmény pedig maximalta az interkontinentális ballisztikus rakétasilók, valamint a tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéták¹⁰ fedélzeti indítóállványainak, indítócsöveinek számát. Az Amerikai Egyesült Államok legfeljebb 1054 siló és 656 fedélzeti indítóállvány hadrendben tartását vállalta, míg a Szovjetunió esetében 1607 siló és 740 fedélzeti indítóállvány lett a felső korlát. (A nyilvánvaló aránytalanságot az amerikai fél azért vállalhatta fel, mert lényegesen több hadászati bombázóval rendelkezett, illetve már rendszeresített több töltettel ellátott interkontinentális rakétát.)

A „nukleáris triád” szárazföldi és tengeri elemét szabályozó megállapodás nem foglalta magában a hadászati repülőket, illetve nem érintette a nukleáris robbanófejek számát, s ezzel nyitva hagyta az ajtót a feleknek a nagy távolságú bombázóflottájuk¹¹ növelése, illetve a földi és tengeri indítású hadászati ballisztikus rakéták minőségi fejlesztése (például több robbanótöltettel történő felszerelése) előtt.

2002-ben az Amerikai Egyesült Államok egyoldalúan felmondta és kilépett az ABM-szerződésből.¹² A lépést az atomfegyverek megszerzésére törekvő terrorista szervezetek és a „lator államok” elleni rakétavédelem kiépítésének szükségével indokolták. A Bush-kormányzat a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások után kialakult transznacionális fenyegetettségre hivatkozott, de az orosz fél másként, fenyegetésként, az orosz támadó potenciál leértékelésére irányuló kísérletként értelmezte az amerikai lépést. Ugyanakkor viszont a két fél kidolgozott és aláírt egy egyezményt, amely tíz éven belül megsemmisítésre ítélte az amerikai és az orosz nukleáris atomtöltetek mintegy kétharmadát. (A 2003-as moszkvai szerződés részleteiről később lesz szó.)

Az Ideiglenes Megállapodás elvileg 5 évig volt érvényben (a valóságban tovább). 1972 végén ugyanis az amerikai és a szovjet fél megegyezett a fegyverzetkorlátozási tárgyalások folytatásáról. Ezúttal is a nukleáris fegyverek hordozó- vagy célba juttató eszközeinek korlátozásáról, minimális csökkentéséről tárgyaltak. Az 1979-ben aláírt SALT-II-megállapodás¹³ 2250 eszközben (interkontinentális ballisztikus rakétasiló, tengeralattjáró fedélzeti indítóberendezés, illetve nehézbombázó repülőgép) maximalta a hordozók mennyiségét, külön szabályozva a veszélyesebb, több töltettel ellátott hordozóeszközöket. A szovjet eszközöket az egyezmény alapján csökkenteni kellett volna, míg az amerikai eszközpark a felső korlát alatt volt, így akár újakat is hadrendbe állíthattak volna, amennyiben a megállapodás érvénybe lép. Az 1979-es afganisztáni szovjet invázió miatt azonban Carter elnök nem terjesztette a Szenátus elé ratifikálásra az egyezményt,¹⁴ ezzel együtt mind az amerikai, mind a szovjet fél kijelentette, hogy törvényhozási jóváhagyás nélkül is betartják a szerződésben előírt mennyiségi korlátokat.

A két SALT-megállapodás egyértelműen korlátozást eredményezett, de csak a hordozóeszközök területén. További sajátosságuk volt, hogy az ellenőrzést kizárólag technikai

¹⁰ Submarine Launched Ballistic Missile (SLBM).

¹¹ Long Range Aviation (LRA).

¹² Wade Boese: U.S. Withdraws From ABM Treaty; Global Response Muted. Arms Control Association, 2002. 07–08. https://www.armscontrol.org/act/2002_07-08/abmjul_aug02 (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

¹³ Treaty between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT II). U.S. Department of State, 18. 06. 1979. <https://www.state.gov/t/isn/5195.htm> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

¹⁴ Andrew Glass: Carter withdraws SALT II accord, Jan. 2, 1980. Politico, 01. 01. 2018. <https://www.politico.com/story/2018/01/01/carter-withdraws-salt-ii-accord-jan-2-1980-319819> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

eszközök (felderítő műholdak) révén valósították meg. A helyszíni ellenőrzés ideje még nem jött el. Ezzel együtt a megállapodások korszakalkotó jelentőségéhez nem fér kétség.

A Reagan-kormányzat a korlátozás helyett már a csökkentést részesítette előnyben, így az 1980-as években ebben a mederben folytak a tárgyalások. A START–I-egyezményt¹⁵ végül 1991-ben írták alá, 1600 hordozó- (célba juttató) eszközre, illetve 6000 nukleáris töltetre csökkentve a két nagyhatalom hadászati atomarzenálját. A felek kötelezték magukat a kvótán felüli mennyiség megsemmisítésére, aminek az ellenőrzésére egy átfogó mechanizmust dolgoztak ki helyszíni szemlékkel és technikai (például műholdas) eszközökkel. Az egyezmény tartalmazott egy érdekes kitélt is, amelyben 3600 tonnában korlátozta a ballisztikus rakéták indítási súlyát (elsősorban a szovjet nehézrakéták vonatkozó paramétereiként).

A START–I-szerződés végrehajtását jelentősen hátráltatta a Szovjetunió szétesése, és az, hogy az aláíró szovjet állam helyett négy újonnan létrejött ország (Fehéroroszország, Kazahsztán, Oroszország, Ukrajna) területén, a megállapodást nem parafáló politikai vezetés illetékességébe került a szovjet atomarzenál. Oroszország átvette a másik három szovjet utódállamtól az atomfegyvereket, és azok háromoldalú nemzetközi biztonsági garanciákat kaptak az atomstátuszról való lemondásukért, valamint – atomfegyvermentes orszádként – csatlakoztak az atomsorompó-egyezményhez. Ukrajna 2014-től a szovjet utódállamok nukleáris arzenálját rendező 1994-es Budapesti Memorandumra hivatkozva kéri számon Oroszországtól területi integritásának tiszteletben tartását, amelyet az utóbbi a Krim félsziget erőszakos elcsatolásával megsértett.

A START–I-megállapodásban előírt csökkentési kvótákat 2001 végére érte el az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország, a megállapodás érvényessége pedig 2009. december 5-ével lejárt.

Az amerikai fél egyértelmű sikerként értékelte a START–I-szerződés aláírását, és a következő évben, 1992-ben tárgyalásokat kezdtek a jelicini Oroszországgal a további csökkentésről. Az 1993 elején aláírt START–II-megállapodás¹⁶ 3000–3500 felszerelhető nukleáris robbanótöltetet engedélyezett volna a két fél hadrendben tartott célba juttató eszközein, a kvótán felüli nukleáris robbanófejeket azonban nem kellett volna megsemmisíteni (lehetett raktározni). A megállapodás megtiltotta volna a szárazföldi telepítésű interkontinentális ballisztikus rakéták több robbanófejjel való felszerelését. A START–II-megállapodás eredeti, 2003-as végrehajtási határidejét egy 1997-ben aláírt jegyzőkönyv 2007-re módosította. Mindkét állam törvényhozása ratifikálta az eredeti megállapodást, de a Szenátus nem hagyta jóvá az 1997-es jegyzőkönyvet, valamint az ABM-szerződés módosításait, amelyeket az orosz parlament alsóháza, az Állami Duma a START–II érvénybe lépésének feltételeként szabott. Az Amerikai Egyesült Államok 2002-es kilépésével az ABM-szerződésből¹⁷ a START–II-megállapodás végrehajtása lekerült a napirendről.

A START–II-megállapodást módosító jegyzőkönyv aláírásával párhuzamosan, 1997-ben tárgyalások kezdődtek a Clinton- és a Jelcin-adminisztráció között a START–III-szerződésről, amely tovább csökkentette volna a hadrendben tartott célba juttató eszközökön a nukleáris

¹⁵ Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START I). NTI. <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaties-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-i-start-ii/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

¹⁶ Jeff Berliner: Bush, Yeltsin sign START II treaty. UPI, 03. 01. 1993. <https://www.upi.com/Archives/1993/01/03/Bush-Yeltsin-sign-START-II-treaty/8819726037200/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

¹⁷ Boese: i. m.

robbanótölteteket 2000–2500 darabra. A START–II-megállapodás végrehajtásának elakadása azonban zsákutcába juttatta a további csökkentési terveket. 1999 végén Borisz Jelcin orosz elnök távozott a hatalomból, a helyére lépő Vlagyimir Putyin a kezdeti belső konszolidáció után – az energiahordozók emelkedő világgpiaci ára által biztosított gazdasági háttérrel – hamarosan újra nagy hatalmi ambíciókat kezdett táplálni Oroszország nemzetközi helyével és szerepével kapcsolatban.¹⁸

A putyini korszak első ciklusa még az amerikai–orosz fegyverzetkorlátozási tárgyalások jegyében telt. 2003-ban aláírták a hadászati támadóeszközök csökkentéséről szóló, ún. „moszkvai szerződést”,¹⁹ amely tíz év alatt, vagyis 2012-re 1750–2250 nukleáris robbanótöltet birtoklását engedélyezte a hadrendben álló hordozó- vagy célba juttató eszközökön. A megállapodás nem írta elő sem a kvótán felüli eszközök, sem az atomtöltetek megsemmisítését.

A SORT-megállapodást még a 2012. decemberi végrehajtási határidő lejárta előtt, 2011-ben felváltotta a 2010-ben aláírt ÚJ START-megállapodás.²⁰ Az egyezmény 1550 hadászati nukleáris robbanótöltetet engedélyezett hadrendben álló 700 hordozón vagy célba juttató eszközön, ugyanakkor – a raktározott tartalékot is figyelembe véve – 800 darabban korlátozta az ilyen eszközök teljes számát a felek arzenáljában. A 2011-es megállapodás radikálisan, felére csökkentette a SORT-egyezmény hordozókra vonatkozó előírását, ugyanakkor a robbanótöltetek számát kevesebb mint harmadával mérsékelte. Az ÚJ START-megállapodás szintén rögzített ellenőrzési mechanizmust, amely magában foglalta a helyszíni ellenőrzést, fegyverbemutatót, adatcserét és a hadászati támadófegyverek telepítéséhez kapcsolódó változási értesítést. Évi öt alkalomra maximalta a másik fél területe feletti ellenőrző repülést. Mindkét fél törvényhozása ratifikálta a megállapodást, amelynek érvényessége 2021-ben újabb öt évre kitolódhat a felek egyetértése esetén. 2018-ra mindkét állam teljesítette az ÚJ START-egyezményben előírt keretszámokat.

A START-megállapodások tehát elsősorban a robbanótöltetekre koncentrálnak (természetesen a hordozóeszközöket is figyelembe véve), döntően a csökkentést célozzák, és kezdetől kiterjesztették az ellenőrzési mechanizmust a helyszíni ellenőrzésre is. Mindez nagyon jelentős előrelépés az amerikai–szovjet, illetve amerikai–orosz kapcsolatokban.

A START-megállapodásokkal párhuzamosan felmerült az igény a nem hadászati támadóeszközök korlátozására is. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió 1987-ben megállapodást írt alá a közepes és rövidebb hatótávolságú nukleáris eszközök hadrendből történő teljes kivonásáról és megsemmisítéséről. (A megnevezést célszerű értelmezni: a tárgyalások eredetileg a klasszikus *közepes* hatótávolságú – 1000–5500 km – rakétákról folytak, de a megbeszélések előrehaladtával a szerződés hatályát kiterjesztették az 1000 km-nél *rövidebb* – 500–1000 km közötti hatótávolságú – rakétákra is).

¹⁸ Michael Crowley: Putin's Revenge. Politico, 16. 12. 2016. <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/russia-putin-hack-dnc-clinton-election-2016-cold-war-214532> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

¹⁹ Hivatalos nevén Strategic Offensive Reduction Treaty (SORT). U.S. Department of State. <https://www.state.gov/t/isn/10527.htm> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

²⁰ Az amerikai megnevezése, az ÚJ START Barack Obama „Russian reset” elnevezésű (az oroszokkal való újrakezdés) politikájának következménye, míg orosz részről START–III-megállapodásként tartják számon, ezzel utalva az előző, azonos nevű egyezmények jogfolytonosságára.

Az INF-szerződés²¹ a szemben álló felek eszköztárából teljes egészében kiiktatja az 500-tól 5500 km-ig terjedő tartományban alkalmazott szárazföldi telepítésű ballisztikus rakétákat és manőverező robotrepülőgépeket. 1991 közepére az amerikai és a szovjet fél is megsemmisítette a megállapodás hatálya alá eső eszközeit, és erről ellenőrcsoportok győződhetek meg a mindkét ország területén végrehajtott helyszíni szemlék során.

1. kép Mihail Gorbacsov szovjet államfő és Ronald Reagan amerikai elnök Washingtonban aláírja az INF-szerződést 1987. december 8-án

Forrás: BBC²²

A következő oldalon látható térkép az INF-szerződés alapján leszerelt, illetve hadrendből kivont eszközöket veszi számba.

1991 után az INF-egyezményt a szovjet utódállamok közül Oroszország, Fehéroroszország, Kazahsztán, Ukrajna, Türkmenisztán és Üzbegisztán írta alá, de az utóbbi kettő nem vett részt sem a dokumentumhoz kapcsolódó egyeztetéseken, sem a helyszíni ellenőrzéseken.

Megjegyzendő, hogy az 500 km alatti hatótávolságú, nukleáris töltet hordozására is alkalmas rakéták korlátozásáról, csökkentéséről vagy leszereléséről soha nem folytak érdemi megbeszélések az érintett felek között.

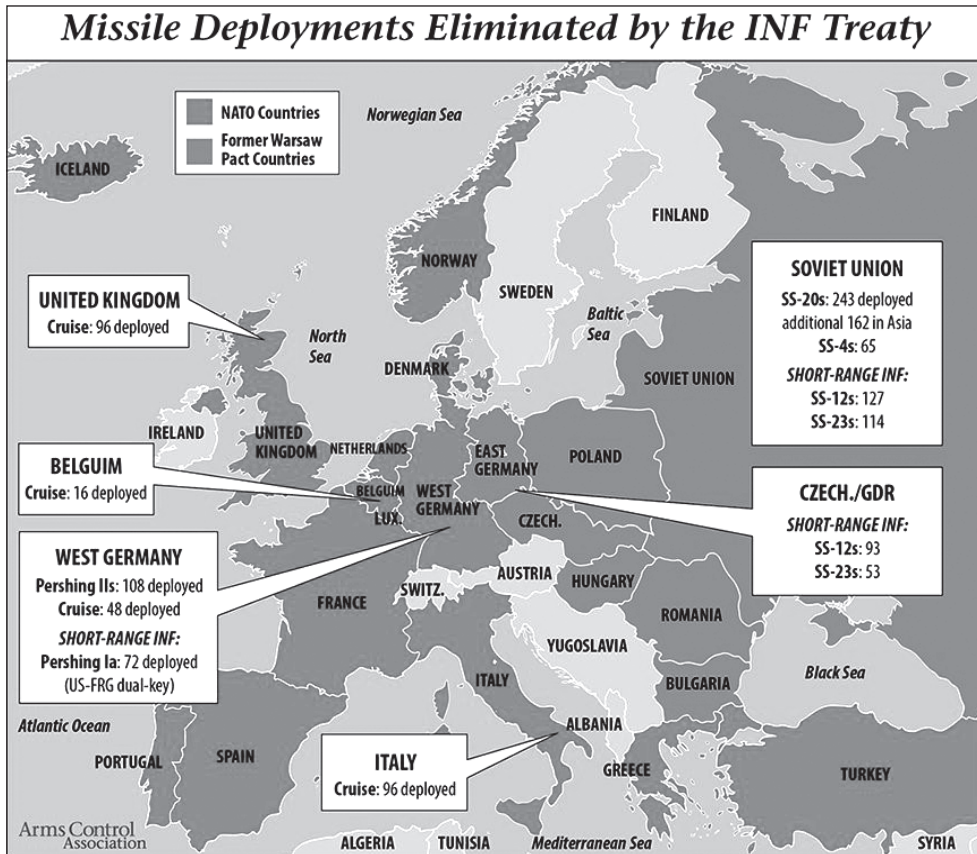
A 21. század második évtizedére újabb hidegháborús spirál bontakozott ki az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország között, amely negatívan érintette a kétoldalú fegyverzetkorlátozási megállapodásokat is. Ebbe az irányba mutatott már az Egyesült Államok kilépése is az ABM-szerződésből, de különösen az az amerikai elképzelés, hogy megcélazzák egy átfogó rakétarendszer kiépítését, és annak egyes elemeit az európai szövetségesek (Csehország, Lengyelország) területén helyezik el. A moszkvai vezetés reagálását jól tükrözi Putyin elnök „hidegháborús” hangvételű felszólalása 2007-ben a müncheni biztonságpolitikai konferencián. Az ellenlépések között Oroszország felfüggesztette a hagyományos fegyverek korlátozásáról 1990-ben aláírt CFE-szerződés²³ által előírányzott rendszeres adatszolgáltatást.

Az amerikai fél 2014-től azzal vádolja Oroszországot, hogy robotrepülőgép-kísérleteivel megsérti az INF-megállapodást, mivel az eszközök hatótávolsága a tiltott sávba esik.

²¹ Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Elimination of their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles (INF Treaty). U.S. Department of State. <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

²² Tom de Castella: How did we forget about mutually assured destruction? BBC News Magazine, 15. 02. 2012. <https://www.bbc.com/news/magazine-17026538> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

²³ Conventional Armed Forces in Europe. Arms Control Association. <https://www.armscontrol.org/factsheet/cfe> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

1. térkép Az INF-szerződés alapján leszerelt telepített rakéták

Forrás: Daryl Kimball – Kingston Reif: *The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance*. Arms Control Association, 02. 2019. <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

Az orosz fél ugyanakkor azzal vádolja az Amerikai Egyesült Államokat, hogy az európai kontinensre telepített ballisztikusrakéta-elhárító rendszer által alkalmazott elfogórakéták hatótávolsága szintén az INF-szerződés szerinti határértékek közé esik.²⁴

Bár Oroszország nem utasította el teljesen a nyugati (amerikai, illetve NATO) rakétavédelmi rendszert, de garanciákat akart szerezni arra, hogy az nem ellene irányul. Javaslatot tett a szektorális rakétavédelem kialakítására Európában, amelyben a NATO és Oroszország felosztják egymás között a felelősségi zónákat, ahol az európai célra indított ballisztikus rakéták indítását észlelik, röppályáját beazonosítják, elfogják, majd megsemmisítik az ellenséges eszközöket. A NATO ragaszkodott hozzá, hogy két önálló rakétavédelmi rendszer épüljön ki, saját irányítórendszerrel, amelyeket kizárólag az adatcsere és a korai előrejelző rendszerek információs együttműködése köt össze. Az Amerikai Egyesült Államok kész lett volna orosz szakértőket fogadni az európai rakétavédelmi rendszer teszteléseinek fázisai

²⁴ Julian Borger: US to begin nuclear treaty pullout next month after Russia missile talks fail. The Guardian, 16. 01. 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/16/us-russia-inf-treaty-nuclear-missile> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 17.)

során. Magát az orosz javaslatot azonban elutasították, mivel a NATO döntési folyamataiban csak a tagállamok vehetnek részt. Az európai védelem a nyugati felfogás szerint nem függhet egy külső fél szuverén döntésétől, vagyis attól, hogy Oroszország kész-e kiadni a parancsot az európai földrészt támadó ellenséges ballisztikus rakétatámadás elhárítására.²⁵

A Trump-adminisztráció az INF-szerződés körüli évek óta tartó vitában – a kölcsönös vádaskodás végkifejleteként – 2018 őszén új szakaszt nyitott, amikor október 20-án az elnök bejelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államok kész egyoldalúan felmondani a megállapodást. Az amerikai adminisztráció egyszerre két indokot is megnevezett a lépés hátterében. Trump szerint országa lépéshátrányba kerülhet az atomhatalom Kínával szemben, amelyet nem köt az INF-szerződés. Mike Pompeo külügyminiszter december 4-én pedig újra Oroszországot vádolta a megállapodás megsértésével, és 60 napos határidőt nevezett meg arra, hogy az orosz fél visszatérjen az előírások betartásához.

Az orosz fél továbbra sem ismerte el, hogy bármit is megsértett volna, így értelmetlennek ítélte az INF-hez történő visszatérését is. A két hónapos határidő leteltével Donald Trump amerikai elnök 2019. február 1-jén bejelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államok kivonul a szerződésből, a felmondás hat hónap múlva lép érvénybe.²⁶

Vlagyimir Putyin egy nappal később kijelentette, hogy Oroszország „tükörválaszként” szintén felfüggeszti a szerződés érvényesítését.²⁷ A Kremlben rendkívüli tanácskozást tartott Szergej Lavrov külügyminiszterrel és Szergej Sojgu védelmi miniszterrel, és áttekintették a kialakult helyzetet. Az orosz elnök elrendelte, hogy folytassák a megkezdett fegyverkísérleteket, amelyek – esetenként új technológiai alapokon – olyan új képességekkel bővítik az orosz haderő eszköztárát, amelyekkel Oroszország képes egyensúlyt képezni az amerikai fegyverkezési törekvésekkel szemben.²⁸

2019. március elején Szergej Lavrov orosz külügyminiszter bejelentette: országa fenntartja a jogot arra, hogy amennyiben az amerikai fél a felmondott szerződés hatálya alá eső eszközöket telepít a világ bármely régiójában, ott Oroszország is – érdekei védelmében – rakétaeszközöket telepítsen.²⁹

A kölcsönös lépésekkel gyakorlatilag elszabadul egy regionális fegyverkezési verseny, ami elsősorban az európai fenyegetettséget növeli, valamint védelmi kiadásai emelésére kényszeríti a kontinens államait. Oroszország hadiipara már rövid távon képes a közben lévő hatótávolságban alkalmazható rakéták kifejlesztésére, majd csapatpróba után egy-két éven belül hadrendbe állhatnak az új eszközök. Európa védelmi ipara számára kihívást jelenthet a technológiai bázis megteremtése és hasonló eszközök előállítás. Az amerikai hadiipar ugyanakkor az oroszhoz hasonlóan képes hazai vagy NATO-megrendelés alapján akár tömegesen beindítani a termelést. Európa mindenképpen jelentős anyagi tehervállalás elé néz:

²⁵ Выход США и России из Договора о ликвидации ракет средней и меньшей дальности. ТАСС, 01. 02. 2019. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/6069375> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

²⁶ President Donald J. Trump to Withdraw the United States from the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty. White House, 01. 02. 2019. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-withdraw-united-states-intermediate-range-nuclear-forces-inf-treaty/> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

²⁷ Linda Givertash: Putin says Russia also suspending key nuclear arms treaty after U.S. move to withdraw. NBC News, 02. 02. 2019. <https://www.nbcnews.com/news/world/putin-says-russia-also-suspending-key-nuclear-arms-treaty-response-n966146> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 05.)

²⁸ Meeting with Sergei Lavrov and Sergei Shoigu. Kremlin, 02. 02. 2019. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59763> (Letöltés időpontja: 2019. 02. 05.)

²⁹ Russia stresses right to deploy missiles after US does same. AP News, 06. 03. 2019. <https://www.apnews.com/bb6cb9357979c4866aa393c81de017d24> (Letöltés időpontja: 2019. 03. 07.)

NATO-keretben szerzi be a paritáshoz szükséges fegyvereket, vagy az Amerikai Egyesült Államoktól „vásárolja” meg a védelmet. Az amerikai gazdaságnak tehát előnyös a fegyverkezési spirál újraindítása. Az európai védelmi képességek fejlesztése mellett természetesen az amerikai eszközöket telepíthetik a csendes-óceáni régióban is, ahol a helyi szövetségeseitől Trump szintén begyűjti a „védelmi pénzt”.

Az orosz gazdaság ugyanakkor nehéz helyzetbe kerül, mivel gyakorlatilag „kényszerfegyverkeznie” kell, azaz a putyini vezetésnek már középtávon újra kell gondolnia a stratégiáját. Azzal valószínűleg tisztában vannak Moszkvában, hogy a fegyverkezési spirál magával hozza a gyengébb fél lehetséges gazdasági összeomlását. Az elnök és kortársai szemtanúi és elszenvedői voltak a Szovjetunió szétesésének, felismerik, hogy Putyin az „orosz földek összegyűjtőjéből” a történelemben az „orosz állam kudarcának előidézőjeként” vonulhat be. Az orosz kommunikáció ezért arra irányul, hogy az európaiak figyelmét ráirányítsák az amerikai törekvések kettősségére, amely szerint a fegyverkezési verseny a biztonsági garanciák mellett elsősorban üzlet, az amerikai gazdaság megrendelésekkel való ellátását és a vetélytársak meggyengítését szolgálja.

Oroszországnak a globális biztonsági kihívások mellett regionális szinten is komoly gondot jelenthet, hogy a közvetlen környezetében is van olyan ország – elsősorban Ukrajna –, amely agresszorként tekint rá, és rendelkezik olyan védelmi ipari képességekkel (tudományos, technológiai, és távlatokban akár termelési szinten is), amelyek alkalmassá tehetik Oroszországot veszélyeztető kis és közepes hatótávolságú rakétaeszközök előállítására. Ukrajnában jelen vannak azok a politikai erők, amelyek politikai kudarcként élik meg országuk atomstátuszának felmondását, és szívesen helyreállítanák azt. Oroszország számára létérdek, hogy megmaradjon körülötte egy ütközőzóna, amely olyan – katonailag gyengébb – államokból áll, amelyeket befolyás alatt tarthat – esetenként katonai erejének demonstrációjával. Az ukrán válság megoldását is az orosz erők határ menti koncentrációja hátráltatta 2014. augusztus–szeptemberben, majd 2015. január–februárban az orosz haderő megmutatta, milyen veszteségeket tud okozni az ukrán félnek. Amennyiben Ukrajna komoly ballisztikus rakétafejlesztésbe kezd, még az sem kizárható, hogy Oroszország megelőző csapást helyez kilátásba az ukrán kísérleti intézmények ellen.

Oroszország számára további terhet jelenthet, hogy Ázsiában is jelen van politikai, gazdasági és katonai téren egyaránt, így azon a kontinensen is biztosítani kell a biztonságpolitikai paritást, ami ott minimum háromszereplős lesz, de az orosz–kínai–amerikai versengés mellett beindulhat egy India–Pakisztán fegyverkezési spirál is. A valószínűsíthetően kifejlesztésre kerülő rövid és közepes hatótávolságú eszközök felvevőpiacaként a két ország tovább fűti az orosz és az amerikai gazdaságot, amelyek versenytársak lesznek ezen a piacon is.

A fél évszázadra visszatekintő kétoldalú amerikai–szovjet, majd amerikai–orosz nukleáris fegyverzetkorlátozási és -csökkentési egyezmények tehát 2019 második felére az ÚJ START-megállapodásra szűkülnek le. A Donald Trump fémjelezte politikai irányzat belpolitikai mozgástere egyre kisebb, és valószínűleg a külpolitikát fogja felhasználni mozgósító erőként, hogy szélesítse szavazói bázisát, biztosítsa az elnök újraválasztását, ezzel politikai (és gazdasági) felszínen maradását.

Az orosz politikai vezetés negyed évszázadon át elmulasztotta a gazdaság szerkezeti reformjának végrehajtását, és az egykori Szovjetunióhoz hasonlóan meghatározóan függ az energiahordozók világpiacon árártól. A jelenlegi politikai elit hatalmon maradásához fenn kell tartania a nagyhatalmi státusz látszatát, ezért kénytelen felvenni a versenyt a fegyverkezési hajszában. Az évtized elejétől romló gazdasági mutatók csak a társadalom zártságának

növelésével, a szovjet nosztalgiára alapozott ideológiai felépítmény visszahozásával ellenőrizhető legalább a kommunikáció szintjén.

Trump a fegyverkezés költségét részben áthárítaná a nyugati szövetségesekre, ezzel a fentebb kifejtettek alapján felpörgetné az amerikai gazdaságot és fékezne a versenytársakat. Oroszország öt éve politikai, gazdasági és technológiai szankciókkal sújtott államháztartása a kimerülés jeleit mutatja (költségvetési módosítások, nyugdíjkorhatár emelése); kérdéses, hogy mennyi erő tartaléka maradt. A fegyverek előállításához szükséges hadiipari háttér rendelkezésre áll, de a társadalom teherbírása kétséges.

Vlagyimir Putyin 2018-as beszédei során – mindenekelőtt a törvényhozáshoz intézett márciusi üzenetében – többször említést tett új típusú fegyverek és fegyverrendszerek fejlesztéséről, amelyek lépéselőnyhöz juttathatják Oroszországot potenciális ellenfeivel és vetélytársaival szemben. A multimédiás eszközökkel bemutatott fegyverekről azonban utólag jobbra kiderült, hogy régebbi projekteket poroltak le, vagy elméleti kidolgozási szakaszban lévő elgondolásokról volt szó.³⁰ Az orosz vezető fellépéséből viszont látható, hogy a technológiai lemaradást egyes területeken csak több evolúciós lépcsőfok átugrásával lennének képesek leküzdeni. Oroszországot mint ellenfelet sosem szabad lebecsülni, de az orosz társadalmat feszítő erők eddig többször is belső robbanáshoz vezettek, amelyet első sorban maguk az orosz emberek szenvedtek meg a legjobban.

A két ország vezetése veszélyes politikai játszma küszöbén áll, ahol mindkét vezető léte, sorsa és jövője függ a végeredménytől. Az előző hidegháború többször vitte a pusztulás szélére világunkat, reméljük, hogy most is a józan helyzetmegítélés válik meghatározóvá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berliner, Jeff: *Bush, Yeltsin sign START II treaty*. UPI, 03. 01. 1993. <https://www.upi.com/Archives/1993/01/03/Bush-Yeltsin-sign-START-II-treaty/8819726037200/>
- Boese, Wade: *U.S. Withdraws From ABM Treaty; Global Response Muted*. Arms Control Association, 2002. 07–08., https://www.armscontrol.org/act/2002_07-08/abmjul_aug02
- Borger, Julian: *US to begin nuclear treaty pullout next month after Russia missile talks fail*. The Guardian, 16. 01. 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/16/us-russia-inf-treaty-nuclear-missile>
- Castella, Tom de: *How did we forget about mutually assured destruction?* BBC News Magazine, 15. 02. 2012. <https://www.bbc.com/news/magazine-17026538>
- Conventional Armed Forces in Europe. Arms Control Association. <https://www.armscontrol.org/factsheet/cfe>
- Chernobyl Accident. World Nuclear Association, 04. 2018. www.world-nuclear.org
- Crowley, Michael: *Putin's Revenge*. Politico, 16. 12. <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/russia-putin-hack-dnc-clinton-election-2016-cold-war-214532>
- Givetash, Linda: *Putin says Russia also suspending key nuclear arms treaty after U.S. move to withdraw*. NBC News, 02. 02. 2019. <https://www.nbcnews.com/news/world/putin-says-russia-also-suspending-key-nuclear-arms-treaty-response-n966146>
- Glass, Andrew: *Carter withdraws SALT II accord, Jan. 2, 1980*. Politico, 01. 01. 2018. <https://www.politico.com/story/2018/01/01/carter-withdraws-salt-ii-accord-jan-2-1980-319819>

³⁰ Ирина Тумакова: „Пентагон в восторге!”. Новая Газета, 16. 01. 2019. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2019/01/14/79174-pentagon-v-vostorge> (Letöltés időpontja: 2019. 01. 17.)

- International Atomic Energy Agency (IAEA). <https://www.iaea.org/>
- Kimball, Daryl – Reif, Kingston: *The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance*. Arms Control Association, 02. 2019. <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>
- Kristensen, Hans M. – Norris, Robert S.: *Status of World Nuclear Forces*. Federation of American Scientists, 11. 2018. <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>
- Makinde, Adeyinka: „*Mutually Assured Destruction*” (MAD): *The Nuclear Debate America Should be Having*. Global Research, 10. 10. 2016. <https://www.globalresearch.ca/mutually-assured-destructionmad-the-nuclear-debate-america-should-be-having/5550384>
- Meeting with Sergei Lavrov and Sergei Shoigu. Kremlin, 02. 02. 2019. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59763>
- Nuclear Nonproliferation Treaty (NPT). Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. UNODA. <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>
- President Donald J. Trump to Withdraw the United States from the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty. White House, 01. 02. 2019. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-withdraw-united-states-intermediate-range-nuclear-forces-inf-treaty/>
- Russia stresses right to deploy missiles after US does same. AP News, 06. 03. 2019. <https://www.apnews.com/bb6cb935979c4866aa393c81de017d24>
- Strategic Arms Limitation Treaty I. Atomic Archive. www.atomicarchive.com
- Strategic Offensive Reduction Treaty (SORT). U.S. Department of State. <https://www.state.gov/t/isn/10527.htm>
- Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Strategic Offensive Reductions (START I). NTI. <https://www.nti.org/learn/treaties-and-regimes/treaties-between-united-states-america-and-union-soviet-socialist-republics-strategic-offensive-reductions-start-i-start-ii/>
- Treaty between the United States of America and the Union Of Soviet Socialist Republics on the Elimination of their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles (INF Treaty). U. S. Department of State. <https://www.state.gov/t/avc/trty/102360.htm>
- Treaty between The United States of America and The Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Strategic Offensive Arms (SALT II). U.S. Department of State, 18. 06. 1979. <https://www.state.gov/t/isn/5195.htm>
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. UNODA. <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>
- Выход США и России из Договора о ликвидации ракет средней и меньшей дальности. ТАСС, 01. 02. 2019. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/6069375>
- Тумакова, Ирина: „Пентагон в восторге!”. Новая Газета, 16. 01. 2019. <https://www.novayagazeta.ru/articles/2019/01/14/79174-pentagon-v-vostorge>